

az életre megkívántató 's valóban hasznos tárgyak' közlése, és tudományos oktatás. Megjelen minden szombaton. Előfizetheti reá ' kiadás' helyén kívül minden posta- hivatalnál, könyvárosoknál 's vidéki beszedőknél, kik aztán a' példányokat is kiosztják.

FILLÉRTÁR

mindennemű

közhasznú ismeretek

terjesztésére

az egész évi folyamatra valami 110 kömetszésűs külön hozzá csatolt képpel a' beszedőknél csak 5, a' könyvárosoknál 5 for. 30 kr., postán pedig nyomtatott czim alatti elküldéssel 6 forint p. p. Eszterdö' végéleg csinos boríték járuland hozzá a' foglalat' laistromával.

15.

Második évi folyamata.

(Junius' 6-kán)

D u n a.

Mai képeink a' Dunának azon vidékét ábrázolják, (t. i. a' vaskapu körül) melyre most az egész haza' söt Europa' figyelme irányoztatott azon munkák által, melyek a' duna-hajózás' elrendelése végett atyáskodó kormányunk által hathatósan pártoltatván, a' királyi biztosnak ki-neveztetett gróf *Széchenyi István*' kormányzása alatt már igen örvendetes sikerrel tétetnek, szerotve tisztelt Nádorunk' ő es. k. fensége' kieszközlése 's parancsa' következésében *Vásárhelyi Pál* ingenieur úr számos alatta dolgozóival, mind pénzre mind időre nézve annyi hatósággal ruházattván fel, a' milyen elsőségekkel még senki azelőtt nem birt vala. Mi okból az egész dunai tárgy — mennyire az a' közéletben vaskapui szirtek alatt ismeretes nehézségek által irányt nyerhet, vagy azok által függésben tartatik — végre systematice felvétetethet, söt derekasan 's emberül fel is vétetett *)

Mielőtt olvasóinkkal e' tárgyban némellyeket közölnénk, a' Duna' rövid leírásához fogunk, reménylven, hogy képesek leendünk idővel kimerítőbb értekezésekkel szolgálhatni; addig is valamint eddig, e' folyam' partjain álló városok' és várak' legszebbikeit 's érdekesebbieit választván képeink' tárgyainul.

Hazánk' folyóinak ezen legnagyobbikát Bécsig *Danubius*-nak, azon alól pedig *Ister*-nek nevezék a' rómaiak. Három forrásból ered, u. m. a' *Brege*, *Brigach* és a' *donaueschingeni* kis forrásból, 2050 lábbal magasabban a' tenger' színénél, a' hosszúság' 28° 10' és a' szélesség' 47° 58' alatt. *Ulm-on* felül magához vevén az *Illert*, 8 — 12 lábnyi mélységnél hajóhaztává lesz, 's keresztül folyja Bajorországot, Ausztriát, Magyarországot, a' török birodalmat, 's végre 332 m. földnyi folyama után a' fekete tengerbe oly nagy

erővel rohan, hogy tiz mértföldnyi távolságra megkülönböztethetni a' partról vizét, mely áll a' fekete erdő', a' sváb alpesek', a' cseherdő', a' tiróli, styriai, karinthiai, kraini alpesek', a' karpátok' és bulgári hegyek' vizéből. Hallal bővölködik a' Duna, kivált vizával. Történetileg sok nevezetes emlékek vannak hozzá ragadva, melyek nagyobb részint ismeretesek olvasóink előtt, de nem is lehetnek ezen értekezés' tárgya.

A' dunahajózás kezdődik Ulmnál, 's öt osztályban folytatatik a' fekete tengerig, u. m. Ulmtól Regensburgig, onnan Bécsig, Bécsből Pestig, tovább Belgrádig, onnan pedig Galaczig és Kilianovaig. Minthogy a' folyam igen ragad, csak lefelé mehetnek leginkább a' hajók, melyek mind vitorlátlanok, ha pedig felfelé mennek, még evezőt sem lehet használni, hanem lovakkal kell azokat huzatni, rendesen 100 mázsa teher számoltatván egy lóra. Lefelé 128, 90 — 100 és 30 — 40 lábnyi hosszú hajók uszkálnak, 3 — 4000 mázsa terhet vevén fel a' nagyobbak. A' hajót csak ügyes és tapasztalt emberek kormányozhatják, mivel a' folyó sebes és tele van zátonyokkal, sok helyen pedig hegyes sziklák találkoznak a' fenéken; a' part nagy részben dombos. — A' bajor hajók többnyire lágy fából készültek 's Bécsben rendesen eladatnak. Legbajosabb felfelé hajózni hazánkban; hajóink azonban sokkal jobban vagynak épülve mint a' külföldiek és tartósabbak. Tökéletes hajózáti szabadság, mint a' bécsi szerződés 1815 kifejezi, még nincsen a' Dunán, minthogy azt Ausztria, Bajor és Würtemberg közösen bírja. — Az ulmi hajósok csak Regensburgig mehetnek, a' regensburgiak Bécsig portékaikkal, 's onnan visszafelé többnyire csak bort vihetnek. A' bécsiek szinte Regensburgig hajózhathatnak, de nekik szabad felfelé minden nemű jóságot vinni, azonban leginkább csak magyar rezet és a' törökségből Bécsig ment javakat visznek. A' bécsi és regensburgi hajósoknak ezéhek van, 's a' telet kivévén, minden héten lega-

*) lásd f. e. *Társalkodó* 34 szám.

lább egy terhelt hajó megyen Ulmtól Bécsig. De az utazókra és holmijökre nézve egészen korlátlan a hajózás. A' Dunán kereskedés nem olyan nagy mint a' Rajnán vagy Albison üzni szokott, mivel az ausztriai monarchia és Törökország csak egy részében szűkölködik a' bajor és württembergi termékek, mindazáltal nem a' legkisebbek közé tartozik a' németországi dunán-kereskedés. Ulm, mint annak főhelye, leginkább vászonkereskedést üz. A' francia portékák *Straszburg* és *Schaffhausen* felől, az olasz áruk pedig *Augsburg* felől jönnek oda. Németalföldről többnyire Ulmon keresztül megyen Bécsbe minden. Regensburg leginkább só és gabonakereskedésre használja a' Dunát, nyers fonalat küld Ausztriába, 's az ausztriai és török kereskedéshez vászonnal, borjubőrrel 's egyébbel járul. Bécsből Magyarországra már sokkal élénkebb a' kereskedés ausztriai gyárlatokkal, 's oly derekasan üzetik, mint csak a' hajózat' nehézségei engedik. Főhelye a' dunán kereskedésnek hazánkban *Pest*, hol belső 's külső kereskedésben forgó hajók 8000-nél nagyobb számmal fordulnak meg évenként, és nem csak hazai termékek jönnek a' kereskedésbe, hanem külföldi szállítmányok is. Legnevezetesebb cikelyek azonban élelem, bor, épületfa, kő, faedények és kalmárportékák; azután dohány, gabona, gyapju, viasz, méz, bőr, pálinka, hamuzsir 's a' t. Ha a' Száva és Kulpa hajózhatóbbak volnának, összekötnék hazánkban főbb részeit az ádriai tengerrel, és nagy kereskedést lehetne üzni, a' helyett, hogy most csak gabona és szegedi dohány hordatlik azokon. A' Ferencz- és Thérézia-csatorna, egyesülve a' károlyvári csatornával, nem különben Szolnok és Pest közt egy a' Tiszát és Dunát összekötő csatorna kecségtető reményt nyujtana kereskedésünk' előmenetelére.

A' legujabb korban nagyobb részvét kezdett ébredni ezen eddig elmellőzött folyónk' használata iránt. A' gőzhajózat ugyan is behozatván hazánkba, mind az útasok' mind a' holmik' továbbszállítását nagyon feleleveníté. Az ébredő kereskedéssel a' hajózat' nehézségei is jobban szembe-tűnván, azoknak elhárítására költséges gondját fordítja kormányunk és gróf *Szécsényi* fáradhatatlan munkássága sok szép reményt nyujt a' válalathoz.

(Folytatása következik.)

Az ember különböző égőv alatt.

Ki tudni akarja, elbirhatja e a' napsütés' veszedelmét az aequator' közelében, az vizsgálja magát tetőtől talpig. Kinek tündöklő testszine,

eleven szeme, erős hangja, kemény tartása, mindig tiszta nyelve, nem sárgás fejetség szemében, menjen akár merre, mindenütt épségben fog maradni. De a' halavány arczu fiatal emberek, a' sárgás fejetségű szeműek, a' duzzadt testűek, a' gyenge alkat miatt görbe legények jó katonák lennének e Indiában? Akár mily nemű fő hibák egyáltalában alkalmatlanná teszik az embert katonáskodásra a' forró éghaj alatt, mert ott szükségesebb mint másutt a' testnek rendes kigőzölgése. Mindazáltal megenged ezen szabály némely kivételt, mert tapasztaltatott, hogy oly ifjak, kik Angolországban rosszul emésztettek, sokkal egészségesebbek lettek, mihelyt Koromandel' partjaira érkeztek, hol a' bőr szüntelen nyirkosan marad. Régen felvetetett már az a' kérdés: ártalmas vagy hasznos e köszvényeseknek a' forró éghajlat? de mindeddig meg nem fejtetett igazán. Plinius' korában nagyon divatozott ez a' nyavalya Olaszországban, de most ritkán kerül elő. A' chinaiak épen nem ismerik, 's mint némelyek állítják, Németországnak bizonyos részei szinte oly szerencsések. Az arabs sokkal mértékletesebben él, mintsem a' kicsapongásnak ezen ostorától félhetne. Indiában egyetlen egy podagrast sem látott egy arra ügyelő útas, de a' muszlimanok nem részesülnek ezen kiváltságban, nem is érdemlik. Wollaston' tudományos analysisa szerint, melyet ő a' köszvényről tett, kétség kívül van, hogy ez a' betegség hosszas emésztetlenségnek következése. Akár mely országban él az ember, igyekezzék jól emészteni 's ezen célnak megfelelőleg élni. A' köszvény és kő együtt szokott járni, 's ez utóbbitól az indusok sem meneksenek meg, csakhogy ritkán szenvednek miatta. A' barnák és szókék, úgy látszik, a' forró éghaj alatt is épen maradnak. A' skrophulosusokat az indiai climára küldeni, annyi, mint őket hosszas haldoklásra kárhoztatni.

Egy régi római dáma' toiletteje.

Alig kelt fel a' római nagyragu dáma, azonnal a' fürdőszobába ment, 's miután testét fürdősnék által tajtékkövel megdörzsöltette, a' cosmetinnékre bizta magát, kik mindenféle szereket tartottak a' bőr' szépítésére 's az ép szín' megtartására. Ezen foglalatosságra igen sokat tartottak, mert a' cosmetica egy része vala az orvoslás' tudományának. Fürdés után bizonyos írral kenette be a' dáma arcuzatját, mely néha rajta maradt míg othon mulatott; de ha ki akart menni vagy látogatót várt, levétette. Némelyek fekvés előtt bekenették arcaikat írral,

melly által az megőriztetett öltözködésig a' levegőtől. Azután szamartejbe mártott spongiával megmosatott az arc, egy rabné igyekezvén legfrisebb színt adni a' bőrnek. Meg kell itt jegyezni, hogy a' szamartej már az ó korban is nem csak tüdőujtó, hanem bőrfrísítő szernek tartatott. A' legesudálatosabb mondák szárnyaltak ennek gyengédségéről. Plinius azt beszéli, hogy némelly babonás asszonyok hetvenszer mosdottak napjában szamartejjel, mivel ezen szám tökéletesnek tartatott. *Poppaea* császárné, *Nero*-nak neje, nagy esorda szamarakat hajtatott maga után az útra, hogy mindenkor szamartejjel töltött kádokban fürödhessen. A' rabné hamuvá égetett csigát egyvelített össze mézzel, vagy megégetett és porrá tört hangyát egy kevés sóval, vagy mézbe ölt méhet, vagy tyukkővérséget jól össze-tört veres hagymával, és ezen kenőcsel tartá meg a' bőr' friseségét. A' ránczok' elűzésére hattyukővérség használtatott, az apró pikkelyek' eltávolítására pedig, mellyek néha az arczon láthatók, rózsaoajba mártott pamutkendővel vagy kosbőrrel dörzsöltetett az ábrázat, morzsolt koskővérség, korsikai mézzel egyvelítve használtatott a' szeplő' elűzésére. Ha egy szőröske mutatkozott az arczon, kis fogóval kihuzatott.

A' fogtisztításra is rabnék voltak rendelve. Ha a' viz nem elég hathatós volt, vizellethen felozlatott tajtékkövet vettek elő, márványporral egyvelítve. Ugyan ezen meszesített állomány jön elő ma is legtöbb fogporainkban, mint a' hozzá értők állítják, noha az árusok szép nevet adnak nekik. Az apró fogkefék már akkor is divatoztak, mint a' hamis fogak is, mellyeket aranyba foglaltak. A' fogvájók hasonlók voltak mieinkhez, vagy tollból, vagy fából, vagy ezüstből; de a' tövisdisznó' tuskéi, mint a' foghushnak kevésbé ártók, nagyobb becsben tartattak. Az ajkak' megrepedezett bőrének gyógyítására a' juh-bőr belső oldalának lesikárlását gubacesal és fenyőkorommal egyvelítve használák; a' fogfájás miatt támadt rossz lehelletet pedig égetett egerhamvával, mézzel és kőménygyökérrel egyvelítve előzték meg.

Miután a' fogak megtisztítottak, a' harmadik osztálybeli rabnék léptek fel, urnéjok' állkapczainak ékesítésére, a' szemöldök' megfeketítésére 's a' hajnak oly színre festésére, milyen a' korral és kívánattal megegyezett. A' nagyrangú familiáknál a' hon ton szerint görög asszonyok voltak öltöztető rabnék, vagy ha nem voltak is, görög névvel szólítottak.

A' császárok' idejében egy római dáma nem hitte magát elég tisztességesen öltözve, ha nem görögösen volt, 's ha essentiái, kenőcsei, nem

Görögországból kerültek. A' rabné piros kenőcsel kente be utoljára urnéja' ajkait, hogy annak elevenebb színt adjon, míg a' másik rabné tükört tartott a' dáma elébe. Ilyen tükör van a' nápolyi museumban érczből, de gyanítják, hogy a' pompásabbak aranyból voltak, mert Plinius azt mondja, annyira divatoztak az ezüst tükörök, hogy a' rabnék' hálóasztalain is találkoztak. Néha oly nagy vala a' tükör, hogy egész [test meglátott benne, de oly drága is, hogy Seneca bizonyítványa után meghaladta egy ilyen nagy tükör' ára azon summát, mellyet a' római tanács Scipto' leányának jegypénzül adott. Felesleges lenne megjegyezni, mily figyelemmel tanulgata a' kecses római dáma az ilyen tükörben mosolyogni, pillantani, állni, ülni 's a' t. mert kételkedni sem lehet, hogy az ilyesekkel nem maradtak a' régiek hátrább mai hölgyeinknél.

Látszik ezekből, hogy a' magasztalt hajdan-korban a' módi istennének nem csak annyi tisztelője 's oltára volt mint most, hanem ugyanazon tömjénnel is áldoztak neki, ugyanazon buzgósággal imádkoztak hozzá minden reggel, mellyel a' mai ékeskedő korban.

Mértékletesség.

Mily sok függjön az egészségre nézve a' mértékletességtől, mindennap látjuk magunkon és másokon. A' mértékletes ember könnyen és kényelmesen emésztí meg eledelét; azon nedvek, mellyeket gyomra kap, illőleg elkészítetnek a' gyomorban és belrészekben; vérét nem tisztátalanítják el durva részek, sem kelleténél jobban meg nem szaporítják; testi jólétel, vidámság és szabad munkálat a' lélekben következései a' mértékletességnek

A' mértékletlenség' jelei: lustaság, álmoság, kedvetlenség, munkára alkalmatlanság, nehézség, ásítózás, bőfűgés, fejfájás, vér' tódulása a' fejre, némellyeknél nagy pirosság, másoknál nagy halaványság. Követkézései pedig, azon ritkább eseten kívül, hogy az ember megörjül, vagy gutaütést kap, erőtlentett emésztő organumok, 's ahból származott rossz táplálata a' testnek, gyomornyavalyák, az egészségnak teljes megromlása, néha soványság vagy elhízás 's a' t.

Mértékletlenség által megterhelhetik a' gyomor étellel, melly nagyobb részént el nem emésztetvén benn marad, ártalmas forrást, savanyat és rothadást okoz, 's az ujonnan bevett ételnek elemésztését akadályozza. A' tápláló nedv megromlik, így a' testnek természeti munkássága meggátoltatik, és számtalan nyavalyák 's bajok

állanak elő. Hogy a' lélek eltompul, 's a' vidámság elenyészik, igen természetes, mivel a' lélek szoros egybekötetésben lévén a' testel, annak jó vagy rossz léte szerint munkálkodik.

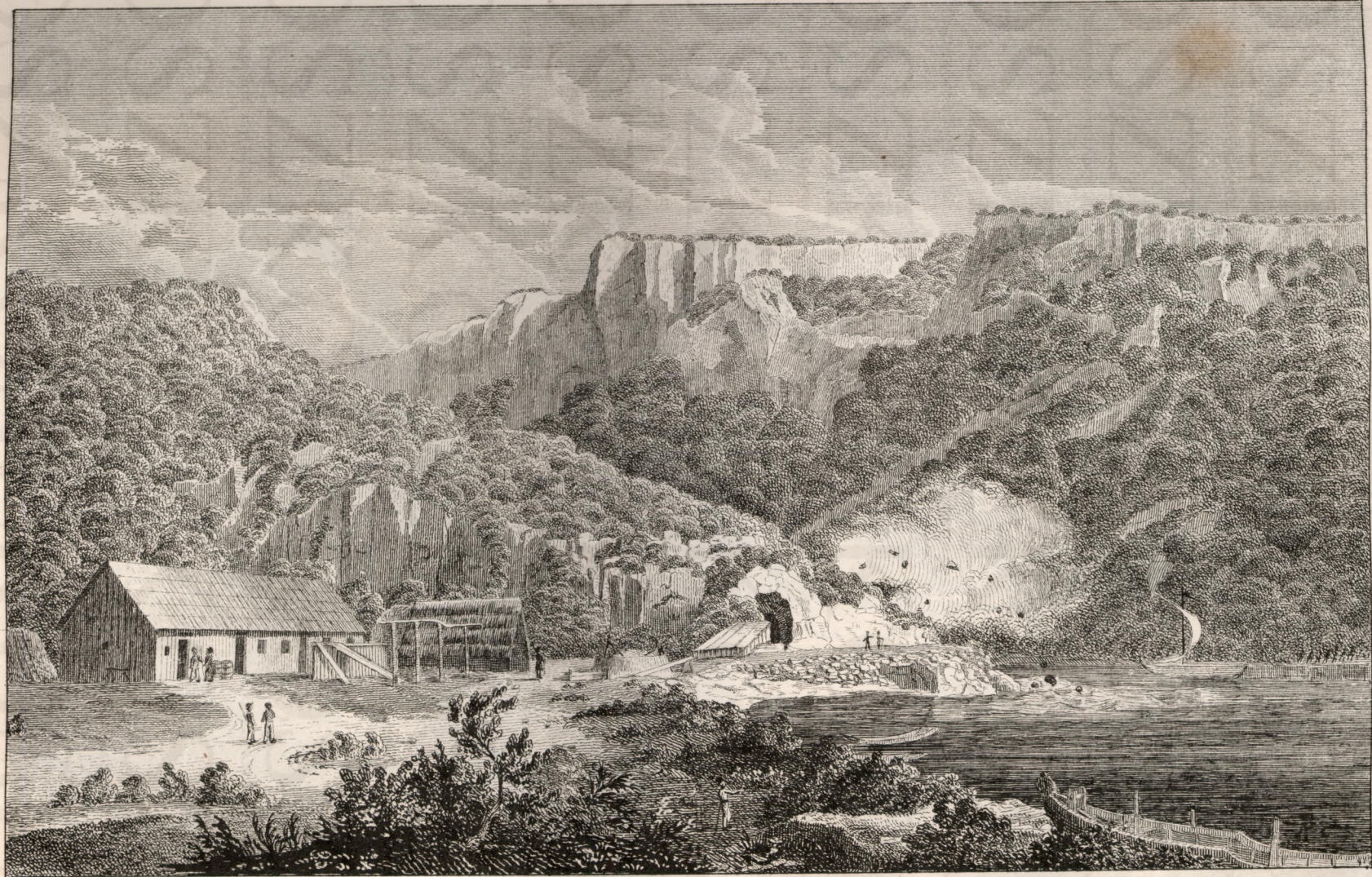
Gyermekek és vének soha se egyenek egyszerre sokat, mert gyomraik lassabbak lévén nem bírnak a' sokkal, hanem inkább gyakrabban egyenek. Egy orvos azt mondja, több kárt tesz az ember magának, ha 8 font ételt egyszerre megesszik, mint ha egy nap háromszor ebédelvén 10 fontot elfogyaszt.

Legártalmasabb a' mértékletlenség olyan embereknek, kik fejjel dolgoznak és sokat gondolkodnak. Ezek tönyire szobában ülve töltvén idejüket, rendesen gyengültebb emésztő organummal bírnak, azért képtelenek ebéd után lelki munkálatra, 's mindannyiszor képtelenebbek lesznek, valahányszor gyomraikat megterhelék. Egy angol orvos kiszámolá, hogy egy egészséges ember legjobb korában, ki nagy testi mozgásokat nem tesz, 16 lat hussal, 24 lat kenyérrel, 's valami egy pint itallal, tökéletesen beéri egy nap, oda nem számláltatván a' kávé 's thea.

Még szomorubb következményei vannak az italbani kicsapongásnak vagy részegeskedésnek. Szesz italok rendtelenséget okoznak az agyvelőben és inakban, felbuzdíják a' vért, mely a' nemesebb részekben összegyűl, ártalmas poshadást okoznak a' nedvekben, meghénítják a' belrészeket, elgyengítik az izmokat, eltompítják az idegeket, 's a' részegesek utoljára vizikórságba, görsbe esnek, megsántulnak, vakulnak és elszínylenek. Némelyeknek ugyan oly erőt adott a' természet, hogy sokat elbírhatsanak, 's darab ideig kielégíthetik rendetlen vonzalmukat, 's ezáltal lesznek kicsapongókká; de mennyivel jobb fogna még lenni egészségök, mennyivel tovább élnének, ha magokat ily kegyetlenül meg nem rontanák.

Ha akarja az ember hogy étele 's itala egészségére válják, e' következő szabályokra vigyázzon. 1, Lassan egyék, rágja meg az ételt illőleg, 's magvat vagy más kemény testet ne nyellessen el. Minthogy a' durva táplálát megterheli a' gyomrot és emésztetlenséget okoz, szem előtt kell a' régiek leczkáját tartani: „ki nem jól rág nem jól emészt.“ Sokan csak azért betegesek, mivel mohón esznek, 's nem ügyelnek arra, hogy az étel jól összeegyeztessék nyállal. 2, Vidám és nyugodt legyen az ember asztalnál, minden szenvedelemmel hagyjon fel, ne gondolhozzék, ne tűnődjék. Heves megindulás után, például harag, ijedés, félelem 's a' után ne egyék az ember,

hanem addig várakozzék, míg a' lélek ismét lecsilapodik 's a' vér természetes kerengésbe jön. A' vidámság nagyobbítja az étvágyat és emésztési erőt, 's még egy kis mértékletlenség sem árt annyira; de annál többet szomorúságnál vagy más szenvedélynél. Ez illik az italra is, mert kivált a' kávé nagyon ártalmas a' harag után. 3, Bizonyos rendet tartson az ember evésben és ivásban. Rendetlen evés miatt ujlag ingereltetik és gyengítetik a' gyomor. Tartson az ember ebédet és vacsorát, reggelit csak akkor vegyen, ha igazi éhség kényszeríti reá. A' gyomor ilyenképen naponként illőleg kitisztul és szerfelett erősödik. 4, Evés alatt nem kell inni, kivált vizet vagy sert, mivel az által kifeszül és gyengül a' gyomor. Ezt főleg olyanok tartsák szem előtt, kik gyenge idegűek és rossz emésztő organummal bírnak, savanyun bőfögnek és utána gyomorégést kapnak, mert ha nem isznak evés közben, meggyógyulnak. Gyermekeknek nem árt annyira az evés alatti ivás, mivel gyomraik melegebbek. Ebéd után egy órával, vagy ha gyengébb a' gyomor még valamivel később, esik jól az ital, mert ilyenkor mértékletesen vétetvén, meghigítja a' gyomorban az ételt, 's az életi nedvet szaporítja; ha pedig kelleténél több vétetik be, feláztatja a' gyomrot és sieteti az emésztést. Ezen okból tanácsos nagy ebédlesek után sok vizet inni, hogy a' gyomor minél előbb megszabaduljon terhétől. 5, Erős mozgás után vagy nagy izzadással ne üljön az ember asztalhoz, hanem várakozzék a' megpihenésre. 6, Soha se egyék az ember forró ételt, úgy soha se vegyen magához forró italt, mert azon kívül hogy a' fog, nyelv, torok, gége nagyon szenved miatta, a' gyomorban is sokat árt. Sok gyomorbéli nyavalyát, melyet néha gyógyítani sem lehet, például a' rettenetes gyomorfenét, forró ételeknek és italoknak tulajdonítják. Egyébiránt, ha vigyázatlanságból megégetetik a' száj, hideg tejjel tüstént enyhíthetetik a' fájdalom. 7, Ha délre jól ebédelt az ember, keveset egyék estvére, és csak akkor, ha étvágya megjött. Már sok gyengélkedő és beteges meggyógyult az által, hogy az estveli evéstől megtartózkodott, vagy legalább jókor és keveset evett, hogy lefekvésig az emésztés megtörténhetett. 8, Evés után mind a' heves mozgás, mind a' tökéletes nyugalom ártalmas. Az első fejszédülést, émelygést és olykor szélütést is okoz, a' második pedig az által árt, hogy a' vér a' fejbe tódul. Ülmi 's állani egymást váltva legjobb.

A'vas kapu.

Arvas kapuu.

F a f e s t é s.

Igérletünk szerint folytatjuk itt, mint kelljen a' fának mesterséges színt adni, de minthogy ez messzeterjed, csak a' jelesebb színeket 's ezeknek többféle módjából is csak a' jelesebbeket közöljük, megjegyezvén azt, hogy a' színek' különbözőségét 's változtatását más más vegyítéssel határtalanságig lehet üzni.

1) *Cosenil skárlátszin.* Ezen színt úgy kapja meg az ember, ha fél lat cosenilt két lat borkövel finomra tör, eserép- vagy czinedényben jól megfőzi, átszűri, 's két lat salétrom savanyos czinfeloszlattal kibnrkoltatja a' színt, mellyel a' fát több ízben bekeni; vagy a' festendő fát benne tartja néhány napig ezen nedvben, míg a' szín behatott a' fának belsejébe. Ugy is igen szép pirosra festhetni a' fát, ha a' cosenil öntelékei megáztatik, azután többször bekene-tik czinfeloszlattal, míg a' szín felveszi a' kívánt árnyékolatot.

2) *Veres szín fernambuk fából.* Egy nedvedrész font fernambuk fa egy lat timsóval addig főzetik vízben, míg minden színanyag kivonatik, 's a' timsó feloszlattal megáztatott fa többször megkenetik ezen főzemenyvel, míg a' kívánt színt felveszi; vagy 24 óráig timsós vízben tartatik a' fa, azután ismét 24 óráig fernambukfa tincturában hagyatik. Minthogy pedig a' fernambukfa drága, helyette minden caesalpina-nem használtathatik, ha tejjel kivonatik kövérsége. Ha a' veres főzemenyhez aránylag adatik sárgafa, ezitromhaj, különböző árnyékolatu veres színeket állithatni elő, mind tűz elevenséggel. Jó veres színt nyerhetni úgy is, ha fél lat porrá tört sárkányvér 3/4 lat alcanna gyökérrel egy font borszeszben megfőzetik.

3) *Veres bársony szín.* Négy lat destillált víz 10—12 csep salétrom savanyban készített czinfeloszlattal, és 5—6 csep salétrom só savanyos aranyfeloszlat kavartassék össze jól, 's tétessék ezen vegyítékbe a' festendő fa 48 óráig, akkor szép és tartós veres bársony színt veszen magára. Az árnyékolat' nagyobb változtatása végett több vagy kevesebb destillált vízzel hígítatik e' két érez feloszlány.

4) Szép és tartós *lilaszin* adatik a' fának, ha az aranybársony pác, miután a' bársonyszín megfestetett, lilaszinre fordítatik. Ha ezüstfe-jérségű fa van készen, ezt egy időre a' bársony pácba kell tenni, hogy lila színt vegyen magára. Ugy is nyeretik a' lilaszín, ha egy font víz, 1 lat timsó 4 lat vasgálicz annyi gubacs tincturával egyvelítetik össze, hogy a' nedvkékes színt kap; ebben megáztatik a' fa, megszáritatik 's a' cose-

nillal készült bársony pácban, melly két annyi vízzel felhígítattott, kifestetik.

5) *Violaszín* ad az ember különböző árnyékolatban, ha a' piros színnel kijelölt cosenil főzemeny inkább vagy kevésbé meghígítatik vízzel és indigó feloszlat adatik hozzá, a' fa pedig addig áztatik benne, míg megfestődik. Setét violaszín nyeretik, ha a' fa vízzel hígított rézamoniummal áztatik, azután 2 rész fernambukfa, 's egy rész kámpesfa főzemenyben, mellyhez timsó adatott, festetik.

6) *Kékszin.* Ha egy lat porrá tört indigo 4 lat kivont kénkő savanyban feloszlattatik, azután 2 font víz hozzá adatik, 's ez a' vegyíték felforraltatik, a' legjobb fafesték áll elő. Fejér pamut rongyok vétetvén elő, 24 óráig ezen festékben tartatnak, 's magokba szedvén a' kékre festő anyagot, zavaros szürke vegyítéket hagy-nak magok után. A' kékszín nyert rongyok ad-dig mosatnak most hideg folyamvizben, míg tisztán nem eresztik azt magoktól. Ekkor egy font víz öntetik a' rongyokra, mellyben egy lat hamuzsir oszlattatott volt fel, 's a' forrásig felme-legítetvén, töbnyire elvesztik a' rongyok színeiket, mert a' hamuzsir elválasztja a' kékszín. Az eképen nyert kék tincturába annyi kénkősavany tétetik, hogy a' nedv egy kissé savanyu izü, 2 lat timsó vettetik belé, 's langy melegen festetik vele a' fa. Hogy égszínre fessen, sok vízzel hígítatik a' festék.

7) *Sárga szín.* A' sokféle festékek közül, mellyekkel sárga színt lehet a' fának adni, csak a' legkönnyebben szerezhetőt hozzuk fel. Egy rész gummigutta 8 rész vizes borszeszben feloszlattatik, 's így setét aransárga tinctura áll elő. Ha terpentín olajban oszlattatik fel a' gummigutta, úgy is setét sárgára festi a' fát. Világos sárga színt úgy szerezhetni, ha bizonyos mennyiségű krapp egy pohárban vízzel hígított salétromsó savanyos czinfeloszlánnal fél napig tartatik lágy tűzön, 's a' fa ezen nedvel bekenetik.

8) *Zöld szín.* Rézöld és cremor tartari egyenlő mennyiséggel egy üvegbe tétetvén 's 8 rész boreczet öntetvén reá, addig tartatik melegen, míg egészen feloszlott. Leöntetvén a' nedvesség, vagy kenetik vele a' fa, vagy áztatik benne, míg a' kívánt színt megnyeri.

Asszony doctor.

A' göttingai tudományos egyetemnél volt professor *Erxleben'* érdemei a' természet' kimerítethetetlen tartományának felfedezéseiben, 's igen jó tanításmódja feltűnnek a' feledékenység' tengeré-

ből, 's emlékezetét örökítik a' nagy tanítónak, ki korának mind a' maradéknak háláját megérdemlé. Anyja ezen híres professornak *Erxleben Dorottya Kristina* eléggé nevezetes irományairól, a' tudományoknak egy ágában, a' gyógyászatban, annyi isméretet szerzett magának, hogy doctori méltósággal ruháztatott fel, 's a' porosz kormány megengedte, hogy szabadon és nyilván gyógyíthasson. Már zsenge korában saját testének gyengeségeivel küzdött Dorottya; atyja orvos vala, még pedig nem középszerű kimíveltséggel. Egy fíjával együtt a' latin és görög nyelvre tanítá leányát. Minthogy pedig a' leány nem csekély előmenetelt tett, 's a' leczkéket nagy figyelemmel és tudni vágyakodással hallgatta, az orvosi iskolákból sem zárta ki. Ezután lobogó lánggal töre ki a' gyógyászat iránti hajlandósága. Atyja figyelmessé tevé a' gyógyszerek' munkálatjára 's magával vivé a' betegekhez. A' legjobb orvoscönyveket olvasgatta 's néhány értekezést íra, mellyek számos olvasókra találtak, úgy hogy Dorottyanak híre 11 Fridrikhez hatott, kinek ez a' különösség az asszonyi világban felgerjeszté figyelmét. Így történt, hogy a' király megengedte kérelmét, melly szerént szabadságot kívánt az orvosi tudománynak minden ágából szoros megvizsgáltatásra. Május 6-kán 1754 korának 38-ik esztendejében a' hallei anyaoskolában disputált Dorottya, alapos pontossággal, szerény ékesszólással, mint a' professorok kifejezék magokat, minden hozzá irányzott kérdésre mind a' theoriai mind a' practicalai orvostudományból úgy felelt, hogy a' jelenvoltakat bámulásra indítá. Az orvosi kar hosszasan tudósítá erről a' királyt, 's minden késedelem nélkül megengedtetett, hogy Dorottya a' doctori czimet viselje és szabadon gyógyítson. A' tudós orvosné deák és német nyelven adá orvosi értekezését „De eo, quod nimis cito ac jucunde curare, saepius fiat causa minus tutae curationis.“ Később rectorává lón a' Fridrik egyetemének Halleban, 's 1742 egy nagy munkát ada ki, mellyben megmutatá, mily hasznos az asszonyi nemnek tanulni, 's előadá az okokat, mellyek miatt addig méltatlanul záratott ki az asszonyi nem a' tudományosságból. *Erxleben Dorottya* szerencsésen gyógyított, 's 1762 halt meg 48 esztendő korában. Annál nagyobb és érdekesebb jelenet volt ez a' nő-nemben, mivel nagy híru és érdemü professor fiat hagyott maga után.

Tatár lakadalom.

A' megigérkezés korán tétetik, olykor több esztendővel a' házasság előtt. A' kérőné elcinte a'

leány' ismerőseihez fordul, hogy gondolkodása' módját kitanulja, melly ha kedves a' szerető előtt, a' leánynak anyjával beszél a' kérőné, a' szerető' szüleinek régi barátjai pedig apjával alkudoznak. Ezen barátok *kudák*-nak neveztetnek. Ha a' leány' apja kívánja a' házasságot, a' küldöttek megkülönböztetéssel és nagy vendégséggel fogadtatnak; ellenkező esetben pedig hidegen, 's kénytelenek üres gyomorral haza térni. Ha a' leánynak bátyja van, igen fontos szerepet játszik az egész alkudozás alatt; ha ez nem-et mond, rendesen semmi sem lesz a' lakadalomból; 's ha a' leány ennek ráhagyása nélkül megy férjhez, bátyja sem az ajándékokban sem a' vigalomban nem vesz részt. —

A' kérőnék határozzák el, mennyi pénzt, lent, arany- ezüstfonalat küldjön mátkájának a' völegény, itt végzik el minemüségét és mennyiségét minden ajándéknak, u. m. arany- vagy ezüstöveknek, karkötőknek, nagy kendőknek, szőnyegeknek, arannyal kivarrott csipkének. Mi a' rézedényeket illeti, vagy a' meghatározott számban tartozik azokat adni a' völegény, vagy pénzel megváltani. Több utazók állíták, hogy a' tatárok eladják leányaikat, de ez nem igaz, mert a' lakodalom előtt kialakodott minden ajándék az ifju pár' háztartásához való. Megtörténvén ezen szóbeli alkudozások, köteles a' völegény egy nagy réz-tálban különböző gyümölcsöket küldeni mátkájának, kinek szülei egy nagy kalácsal, egy ingel, egy pár nadrággal, egy kivarrott törülközővel, egy közönséges kendővel, egy övvel és egy dohányzacskóval küldik vissza a' tálat.

Olykor olykor midőn a' körülmény úgy hozza magával, az ígért ajándékokon kívül más apróságokat küld a' völegény mátkájának. Mind ezen kötelességek' beteljesítése után ismét elmennek részéről a' kerőnék a' menyasszony' apjához, megtudni, mikor legyen a' lakadalom; közeledvén ennek napja, ujlag elküld a' völegény tudakozni, készen van e a' menyasszony, vagy nem jött e közbe valami akadály. Ha semmi hátramaradás nincs a' menyasszonynál, ökröt, juhot, egy csobolyó mézet, búza-lisztet, finom olajat, rózsavizet, czukrot, bérbe fogadott tevéket és lovakat küld széljel a' völegény a' szomszéd falubeli vendégeknek. Ez is meglévén, elkezdődnek a' lakodalmi szertartások mind a' völegény' mind a' menyasszony' házában.

Első nap. Tatárfüle legyen annak, ki a' lakodalmas házhoz akar közelíteni, mert abban oly fülhasogató musika van, melly a' trombita' rettenetes lármáját is felülmúlja. Az ifjuság' örömkibálálása secundálja ezt az ujnemü harmoniát. Bémenvén a' házba, telve találja az ember asszonyi

nemmel; a' fiatal leányok csak ifjuságuk' ingereinek ékében állanak ott; az| asszonyok' megfektetik szemöldökeiket és szempillájikat, mi kellemetlenké teszi őket; arcaikat fejér és piros festéssel kendőzik. A' fiatalabb asszonyok még furesábban szépítik magokat, tojásfejérel mindenféle czifraságot ragasztván arcaikra, u. m. aranyfüstből csinált félholdat és csillagokat. A' 30 esztendő meghaladott asszonyok nem merik már magokat így kiczifrázni, a' vének épen nem használnak festéket, hanem esomóba fonják hajukat, melyet homlokaikról körül tekerítnek fejükön. A' gyülekezet' szobája igen egyszerűn ékesítetik: magosan egymásra halmozott néhány mátráczkok leplekkel, cziprusfa almáriumok zöldre festve, vagy diófából gyöngyházzal kirakva, 's a' falon körül aggatott arannyal és ezüstel kivarrott törülközők teszik az egész butorzatot, chez járulván a' tükör és czinezett rézedény. A' szoba' egyik szegletében rejti egy függöny a' megette ülő menyasszonyt, kit a' vőlegény' rokonainak nem szabad látni. Barátnéi járogatnak hozzá egymást váltva mulattatni; mások tánczolnak; a' vén asszonyok fecsegnek; a' gyermekek lármaznak és kiabálnak; csak a' vén kérőné tartja meg komoly viseletét; ez mindenkinek udvarol ajánlgatván szolgálatait, a' vendégeket asztalhoz hívja, melly több számmal vagy 5—6 személyre terítve 's ételekkel megrakva. Ebéd után rózsavizzel locsolja a' vendégek' fejét és kezét, 's ajándékokat kap tőlök. Azalatt mind egyre kinnozza a' fület a' pokolbeli musika. Háromszor történvén napjában az ebédlés, mindannyiszor kijön a' menyasszony függönye megül és köszönti a' gyülekezetet, szokott öltözetében, mert csak utóbb a' vőlegény' házában ékesítetik fel. Fátyolba burkolva sohajtoz és siránkozik, két asszony pedig accompanirozik neki jajgató áriájával.

Azalatt csaknem ugyanazon szerepet játsza magánál a' vőlegény. Szobába rejtezkedvén több barátjaival egy szót sem szól, 's még társainak beszédeikre sem felel; úgy látszik mintha egészen el volna merülve a' házasságban reá váró bajok' meggondolásába, míg a' mellékszobában tánczolnak, gajdolnak, ujongatnak, esznek és részegeskednek a' rozsz pálinkából, noha a' házastatár minden becsületét elveszti ha megrészegszik, mert ez csak egy ifju tatárnak engedtetik meg.

Második nap. Ugyanaz történik a' menyasszonnál mi első napon. Fedeles szekérben musika kísérettel fördőbe vitetik, hol haját és körmeit megfestik. Visszajöttek ismét a' függöny megé vonul, hol fiatal leányok és asszonyok haját rendbeszedik. Az eddig homlokán vi-

selt haját most úgy elvágják, hogy csak félig fedi el homlokát; ezen ceremoniát szentnek tartják a' tatárok; ez alatt sirnak a' leányok, az asszonyok pedig danolnak. — A' vőlegény teljesen levetkezik, szobája' közepén leül és barátjai felöltöztetik czifra ékességekkel. Musika és lárma' alatt erőködni kell hogy komoly és fontos arczal üljön ott; minél inkább sikerül ez neki, annál jobban megfelel az illendőségnek.

Harmadik nap. A' leány' szülei egy 16—20 esztendő csinosan veresre öltözött ifjat küldenek a' vőlegény' szüleihez, megegyezni azon summán, mellyet a' férj fizetendő nejének ha azt elhagyja, vagy a' leány' atyjának, ha gyermektelenül hal meg. Ezen summa rendesen nagy szokott lenni, azért joga van az asszonnak, férje' sorsának megkönnyítése végett egy részét elengedhetni a' lakadalom után, vagy egészen is; az ilyen elengedés pedig a' mulla' és négy ősz' jelenlétében szokott történni ünnepélyes szertartással. Belépvén a' veres követ, egy marék buzát vagy rozst szór a' jelenlétvőkre, azután a' vőlegény' szüleihez fordul követségével. Gyakran czivakodások támadnak a' kölcsönös alkudozáson. Végre megtétetvén az alku több közbenjárók' eszközzésére, a' vőlegény' részéről szekerek küldetnek a' menyasszony' vagyonának elhozására.

Mihelyt a' menyasszony' szülei megtudják az alkut, készületet tesznek az elszállításához, mi rendesen könnyek és sohajok között történik. A' menyasszony fejtől talpig veres kendőbe burkolódzván, általellenbe áll az ajtóval, mellette két felől asszonyok és leányok. Az anya közeledik és búcsut vesz, megöleli leányát, sir és kimegyen; utána előjön az atya, szép tatár övvel kezében, háromszor körülfontja azt leányán, megcsókolja válát és eltávozik. Ekkor egy rokon karon fogva a' menyasszonyt, kivezeti a' szekérbe, hol a' vőlegény' anyjának barátnéja mellette ül; ez a' barátné mindenkor őrizetére van a' menyasszonnak, néha több rokonhölgyeket is hoz magával, de a' legközelebbi rokonjának nem szabad követnie.

A' szekér musika kíséret alatt elindul, 's ha a' lakadalmat messze fekvő faluban kell végrehajtani, több csapat lovagló tatár követi. Egész útazás alatt igyekeznek a' lovagok rojtos kendőkre szert tenni, mellyek a' menyasszony' kísérőjének munkái; ki szerencsés egy ilyen kendőhöz jutni, nyargalva megy előre, üldöztetvén a' többtől, 's a' legügyesebbek azon igyekeznek, hogy zsákmányát tőle elnyerjék.

A' vőlegény' házához érkezvén, ott a' kérőné több asszonyoktól gyámolítatva felékesíti a' szobát a' menyasszony' holmijével. Azalatt a'

két fél' legközelebbi rokonai a' mullához mennek, hogy a' szerződést megerősítsék. Azután mindnyájan a' mecsetbe indulnak, 's ha talán ivásra hajlandó a' völegény, ünnepélyesen felszólítatik, hogy ezen vétkes hajlandóságról mondjon le.

Vacsora után násznyoszolyába fekteti a' kérőné az új párt a' szoba' közepén; az ágy mellé három fazékat tesz, mellyek közül a' középső rozsszal, a' másik kettő árpával töltetik meg, mindenik fazékba, egy egy nagy sárga viaszgyertya dugatik. Mihelyt az ágy meg van vetve, háromszor hömpölyög benne a' kérőné végig 's míg ezen szent ceremoniát teszi, a' többiek letérdelnek és imádkoznak. Ezután kezen fogja a' menyasszonyt, az ágy elébe viszi, hol mozdulatlanul, bezárt szemmel gondolataiba merülni hagyatik, míg egy pisztolylövés a' völegény' közeledését hírül adja. Mihelyt az belép a' szobába, egy barátja kiméletlenül belöki, a' kérőné azon kérdéssel fogadja, vele jött e az ördög? felel, 's minden jelenlévők kitakarodnak.

Negyedik nap. Az új menyecskehez gyülekeznek, ki mint tegnap mozdulatlanul ott áll gondolatiba merülve; drága ruhába öltöztetik; szemei alatt és szemöldöke feketére festetik, homlokára aranyfüst ragasztatik. Így felékesítvén két öreg anyó' kíséretében kilép a' függöny mögül. Az ifju házasság anyja' kezében egy konyhakanalat tartván, közeledik hozzá, és felhajtja fátyolát. A' menyecske letérdel egy ahoz készített párnára. Az anyók megcsókolja, sir, megáldja 's hangosan fejezi ki ohajtását, hogy fija jól viselje magát iránta, mind eddig anyja iránt viselte magát. Akkor a' kérőné egyik kezébe veszi a' kanalat, másikkra a' menyecskét, sorjában minden asszonyhoz elvezeti, kiktől a' kanálba pénzt szed. Mielőtt eloszlának a' vendégek, az új házaspár megajándékoztatik szüleitől kivarrott törülközőkkel és ingekkel; a' vendégektől és rokonoktól holmi aprólékkal. Míg ezek egy szobában így történnek, a' másikkban megáldja anyjoka az ifju házast, tánczolván barátneival és atyjáival, ismételve danolgtván egy éneket, melly így kezdődik „egy lakodalmat tartottunk, melly tartott 40 napig, negyven ökröt levágtunk, és ahoz negyven juhot.“ A' táncz' végével eltávoznak a' vendégek, 's mindnyájan lófuttatásra mennek, melly egyetlen helyen tartatik. —

Néhány hét mulva a' lakodalmom után meghívják a' menyecske' szülei mind vejöket mind

nászaikat, 's ezen alkalommal megajándékozzák leányukat földel, marhával 's a' t. A' tatárok, mint általában minden muhamedánok, nem kívánnak közönségesen kelengyet a' nőtül; a' lakodalomnak minden költségeit magok viselik, sőt ha elválnak vagy meghal az asszony, nevezetes summákat fizetnek.

E g y v e l e g.

A' skutari temető. Sok török átvitelti magát halála után Európából Ásiába, 's ezen szokás miatt a' skutari temető legpompásabbá lőn keleten. Mély benyomást teszen a' halálnak e' néma birodalma, mellyet közepen egy fasor vág ketté, 's ennek végén Valide zultánné' kioskja 's a' tenger látszik számos szigeteivel. A' fasort mindkét oldalról czipruserdő keríti; mindenütt a' legszebb és leggazdagabb síremlékek tűnnek fel, zöldre, veresre festve, arannyal ékesítve. Egy pálmafa érett gyümölcse, egy rózsabokor virító rózsákkal felmetszve a' márványra, mutatja, hogy ott egy jótékony férjfu, itt egy szép asszony fekszik; válogatott mondások a' koránból sem hibáznak, mellyekkel az idő 's öröklét közötti összefüggés' kecses reménye jeleztetik. Minden sír virágágy. A' megholtak kora a' cziprus' magasságáról 's vénségéről ismerszik meg, melly feje felett egy márvány- vagy köturbán mellett áll. Minden halottnak van fája. A' nagy cziprusszigetek teszik Smirna' 's Konstantinapoly' vidékét oly festői széppé.

Karórépa-liszt. Musso úr, igen jeles gazda, azt fedezte fel, hogy a' karórépa-liszt kedves táplálata télen által a' méhnek. Ilyen lisztet ő egy zsákban tart a' köpü mellett, 's azt vette észre, hogy a' méhek neki estek, kilyukkatták a' zsákot és tartalmát mohón fogyaszták. Azután tányéron tett a' méh elébe ilyen lisztet, 's ez mindaddig fogyasztá a' kedvelt egészséges eleddel, míg virág nem borítá a' mezőt. Ha valaki ezzel akarja télen tartani méhét, gyakran ujtsa a' lisztet, mivel hamar kiszárad.

Sesostris. Plinius azt mondja, oly büszke és fennhéjázó volt Sesostris, hogy évenként sors által vettete ki néhány alattvalót, kiket szekérébe fogatott, hogy azokkal vonatván magát diadallal járjon. — Szellemileg hány Sesostris él időkben!

POZSONYBAN.

Szerkezteti 's kiadja Orosz József, nyomtatja ifj. Schmid Antal.